

Савченко Назар, ст. 2 курсу юридичного факультету; науковий керівник – к.ю.н, доцент Мельник О. М. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК КРИТЕРІЙ ОЦІНКИ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

***Анотація.** У статті здійснено науково-теоретичний аналіз впливу засобів масової інформації на процес становлення та розвитку громадянського суспільства в Україні. Проаналізовано нормативно-правові акти, що регулюють діяльність засобів масової інформації. Виявлено типові проблеми медійного простору України. Показано негативний вплив цих проблем на розбудову громадянського суспільства в Україні. Обґрунтовано, що відсутність єдиної національної ідеї руйнує зміст поданої інформації та зумовлює байдужість населення до будь-яких суспільних проблем, а також провокує підриг національної безпеки у інформаційній сфері.*

***Ключові слова:** громадянське суспільство, ЗМІ, інформаційні війни, інформаційна безпека, інформаційне право.*

***Аннотация.** В статье осуществлен научно-теоретический анализ влияния средств массовой информации на процесс становления и развития гражданского общества в Украине. Проанализированы нормативно-правовые акты, регулирующие деятельность средств массовой информации. Выявленные типичные проблемы медийного пространства Украины. Показано негативное влияние этих проблем на развитие гражданского общества в Украине. Обосновано, что отсутствие единой национальной идеи разрушает содержание информации и приводит к равнодушию населения к любым общественным проблемам, а также провоцирует подрыв национальной безопасности в информационной сфере.*

***Ключевые слова:** гражданское общество, СМИ, информационные войны, информационная безопасность, информационное право.*

***Annotation.** Done scientific and theoretical analysis of the impact of the media on the process of formation and development of civil society in Ukraine. There are analysis of regulations governing the activities of the media. Identified typical problems of the media space of Ukraine. Showing negative impact of these issues on the development of civil society in Ukraine. The leading thesis of the article is that the lack of a unified national idea destroys the contents of the submitted information and leads public indifference about any social problems and provokes undermining national security in the information sphere.*

Keywords: *civil society, media, information warfare, information security, information law.*

Здобувши в 1991 році незалежність, наша країна вже майже 25 років прагне вибудувати демократичне громадянське суспільство, і для неї шлях цей важкий, тернистий і, як показують останні події, жертковий. Так вже історично склалося, що різні частини України впродовж віків гнобилися різними, часто вороже налаштованими між собою, державами та імперіями. Радянська влада намагалася зламати волелюбний народ голодоморами, ГУЛАГами, засланнями та масовими переселеннями, нівелювати єдність нації, мови та традицій. За роки незалежності політичне розмаїття розпорозувало народ за партійними уподобаннями та діаметрально протилежними поглядами на майбутнє держави. Все це негативно впливало та впливає на розвиток національної самосвідомості, на розуміння того, що українці – єдина нація, єдиний народ. Тому, ставши на шлях побудови громадянського суспільства, Україна повинна подолати цю розпорозеність, діаметральність, надзвичайний антагонізм в поглядах, оцінках та прагненнях.

Українське суспільство задля формування політичної нації має бути об'єднаним спільними цінностями та пріоритетами, компромісними рішеннями. В реаліях сьогодення суспільство є поділеним у політичних поглядах, в обранні напрямів зовнішньої політики, в оцінці ситуації на сході нашої держави, спостерігається великий розрив між бідними та багатими прошарками населення, практично є недієвими механізми підтримки та захисту прав національного виробника, виконавча гілка влади не користується довірою серед громадян, має місце величезна корумпованість державно-владних структур та їхня повна безкарність, що також неабияк підриває довіру громадян. Все зазначене призвело до руйнування національної ідентичності в Україні та несприйняття своєї держави як власної Батьківщини.

Найбільшу роль у формуванні й поширенні громадської думки у всіх країнах світу відіграють засоби масової інформації (ЗМІ). Останні можна визначити, як сукупність сучасних каналів зв'язку (преса, телебачення, радіомовлення, кіно, відео, Інтернет тощо), за допомогою яких поширюється різноманітна інформація.

Проблеми становлення масових засобів в суспільстві вивчали такі вчені, як: В. М. Анальов, І. Л. Вікентьєв, А. Б. Звіринців, В. Д. Королько, М. Шовконенко. На думку сучасних вчених, ЗМІ нашої держави мають стати одним з тих фундаментальних інститутів, що відіграють ключову роль у згуртуванні українського суспільства навколо демократичних цінностей та у процесі євроінтеграції, у формуванні національної гордості, єдності та самосвідомості, адже лише національно свідомою особистістю може прагнути жити в умовах громадянського суспільства. Таким чином,

актуальність теми нашої роботи є надзвичайно високою, так як засоби масової інформації впливають на розвиток політичної культури населення, відіграють важливу роль у формуванні та становленні в Україні громадянського суспільства, в об'єднанні всіх верств населення в єдиний український народ, в єдину націю.

Метою роботи є науково-теоретичний аналіз впливу засобів масової інформації на процес становлення та розвитку громадянського суспільства в Україні.

Засоби масової інформації є першорядною складовою інформаційного простору. Саме вітчизняні ЗМІ, насамперед, телебачення, преса і радіо, є для більшості громадян України основним джерелом отримання інформації про актуальні події в житті країни і світу. Саме тому засобам масової інформації приділяється велика увага. Починаючи з 1993 року Верховна Рада України прийняла кілька законів про інформацію і діяльність ЗМІ: Закони України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про інформаційні агентства», «Про авторське право і суміжні права», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» тощо.

Всі зазначені закони розроблені та прийняті за міжнародними стандартами, відповідають вимогам сучасного європейського співтовариства та Конституції України, чітко визначають правові, юридичні та економічні, організаційні засади державної підтримки ЗМІ, умови їх функціонування, спрямовані на реалізацію свободи слова, прав громадян на отримання повної, достовірної та оперативної інформації. Але чи можуть вони в сучасних українських умовах сприяти формуванню громадянського суспільства, адже одна справа – декларування цінностей і зовсім інша – виконання та реалізація законів, в яких ці цінності проголошені? Після Революції Гідності, анексії Криму, військових дій на Сході нашої країни український народ отримав можливість стати єдиною нацією у боротьбі з корупцією, політичним свавіллям та амбіційними зазіханнями на Україну з боку сусідньої ворожої нам держави. Ці події яскраво показали вразливість нашої країни, недосконалість в роботі органів державної влади щодо оцінки такої критичної ситуації.

Прикладом належної роботи ЗМІ в описаних вище умовах може бути діяльність телеканалу «Громадське телебачення», який розпочав свою роботу в прямому ефірі 22 листопада 2013 року. «Громадське телебачення» стало одним з найважливіших джерел інформації про перебіг подій Євромайдану. У листопаді 2014 року стало відомо, що канал «Громадське телебачення» встановив світовий рекорд, бо на YouTube став найбільшим

в історії сайту каналом за кількістю годин, показаних у прямому ефірі. Основна причина популярності каналу полягала в оперативному поданні журналістами об'єктивної та достовірної інформації. Глядачі отримали можливість спостерігати за трагічними подіями он-лайн і одночасно знайомитися з думкою гостей студії. На сьогодні популярність каналу значно знизилася. Причиною цього є поширення «Громадського телебачення» лише в мережі Інтернет, а не його трансляція на телебаченні. Вказане тісно переплітається ще з однією проблемою: відсутність Інтернет-покриття у комунікаційно віддалених від обласних центрів населених пунктах.

З квітня 2015 року на всеукраїнському рівні почало працювати суспільне телебачення і радіомовлення, яке призначене задовольняти інформаційні потреби українського суспільства, залучати його представників до обговорення та вирішення найважливіших соціально-політичних питань. Слід констатувати, що так як діяльність вказаного мовника фінансується за державний кошт, то це робить його залежним від державно-владних інституцій, а тому можуть виникнути питання щодо об'єктивності під час висвітлення тих чи інших подій.

Водночас в країнах Європи громадське телебачення є по-справжньому доступним, формує суспільну думку, має стабільно багато прихильників, виявляє слабкі місця та недоліки в діяльності влади, сприяє єдності нації, суспільства, є віддзеркаленням суспільних проблем і реального стану речей в суспільстві.

Таким чином, через наведені вище причини українське громадське телебачення використовує свої можливості у побудові громадянського суспільства не на повну силу.

Через низькі матеріальні статки переважної більшості громадян України для багатьох людей і досі ще є малодоступними кабельне та супутникове телебачення. Прикро, що українському глядачеві пропонуються лише ті канали, редакційна політика яких повністю залежить від олігархів-власників або власники яких є представниками вищих ешелонів державної влади. В такому випадку інформація подається у вигідному для вищезгаданих персон світлі, встановлюється цензура як на окремі телепередачі, так і на теми, які можна в них піднімати, а тому не може бути й мови про її об'єктивність та достовірність.

Отже, вплив бізнесових кіл та політичних сил залишає ЗМІ занадто мало можливостей для того, щоб здійснювати свою важливу функцію – стояти на варті суспільних інтересів та надавати телеглядачам всебічну, незаангажовану та об'єктивну інформацію.

Варто відзначити, що ситуація з радіостанціями з точки зору їхнього сприяння формуванню громадянського суспільства та громадянської свідомості є також незадовільною. Зазвичай прослуховування радіопередач відбувається в автотранспорті, де суспільно-політична тематика програм

майже не сприймається. Перебуваючи за кермом, людина в більшості випадках обирає радіостанцію з мінімальним блоком новин і ненав'язливими музичними композиціями.

Крім того, багато українських радіомовних компаній будують свою роботу на дешевому популізмі, згадуючи про музичні твори українського виробництва лише кілька разів на годину, переважно транслюють російський та російськомовний продукт. І це відбувається, не дивлячись на вимоги ст. 9 та ст. 28 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», відповідно до яких обсяг українського продукту в телерадіоорганізаціях має становити не менше 50 відсотків [1].

Про змістовність радіопередач та їх сприяння становленню громадянського суспільства в масштабах всієї України питання взагалі не стоїть. Але винятки трапляються. Наприклад, радіо «Ера FM», навпаки, працює над змістовним наповненням своєї інформаційної діяльності, проводить ефективну роботу щодо донесення суспільно-моральних цінностей до громадян, що сприяє становленню їх політичної активності.

Суспільство в Україні ще не є громадянським. Необхідний ще час, щоб громадяни усвідомили себе у якості основної автономної одиниці суспільства, що все залежить тільки від особи, а держава у цьому процесі виконує допоміжні функції. В контексті викладеного важливе значення має вироблення єдиної національної ідеї як необхідного елементу становлення громадянського суспільства суверенної національно-демократичної держави Україна. А поширення такої ідеї прямо пропорційно залежить від наявності інформаційних джерел та від їхньої якості. Відсутність єдиної національної ідеї руйнує зміст поданої інформації та сприяє збайдужінню населення з приводу будь-яких суспільних проблем та провокує підлив національної безпеки у інформаційній політиці, що особливо було відчутно впродовж 2014 року, коли Росія розпочала відкриту інформаційну війну проти України.

Наведені положення Закону України «Про телебачення і радіомовлення» постійно порушувалися ЗМІ в Криму та на Сході нашої країни, діяльність яких характеризувалася таким: обмеженою кількістю українських теле- та радіопередач, преси, засиллям російської пропаганди, трансляцією російського телебачення та радіо. Принагідно відмітити, що зверхньо-зневажливе ставлення до всього українського процвітало в анексованому на сьогодні півострові ще з часів Радянського Союзу; в східних областях, особливо за часів діяльності В. Януковича, велася відверта антиукраїнська пропаганда. В результаті такого підходу місцеві ЗМІ на чолі з місцевою владою сприяли не об'єднанню, а протиставленню інтересів цих територій інтересам цілої державі. Таким чином, як би політики не намагались вести дискусії стосовно бурхливого становлення громадянського суспільства в Україні, слід зауважити, що його основа – українське суспільство, історично

та політично розколоте, а тому потребує компромісного варіанту вирішення цієї проблеми [2].

Характерними рисами громадянського суспільства є соціальна відповідальність та активність. З огляду на зазначене, важливі завдання покладаються на місцеву пресу, яка здійснює інформаційну та інтеграційну функції на місцевому рівні. В своїй діяльності місцева преса має керуватися принципом відповідальності та захищати інтереси своїх читачів – членів певної громади. Очевидно, що відігравати таку роль преса може лише за умови незалежності від місцевої влади. Однак здобуття такої незалежності вимагає певних зусиль як з боку видавців, так і з боку місцевих громад, адже політична самостійність досягається насамперед за рахунок економічної самостійності, котра неможлива без інвестицій та достатнього рівня попиту на інформаційні та рекламні послуги, що їх пропонують місцеві ЗМІ. Та все ж визначальним чинником має бути довіра місцевого читача. Це підтверджує досвід сусідніх країн, наприклад Польщі, де місцева преса відіграє важливу роль у процесі розбудови громадянського суспільства. В той же час в Україні залишився старий підхід до видання місцевої періодики: місцеві органи державної влади через інформацію в міських та районних газетах намагаються висвітлювати свою плідну діяльність, звітують про свої досягнення та змушують працівників бюджетної сфери оформлювати підписку на ці видання. Саме тому в небайдужого до своєї країни громадянина виникає риторичне питання: «Якщо всі так гарно і добросовісно працюють, то чому ж ми так живемо?!» .

Юридичній науці відомо чимало підходів до визначення громадянського суспільства. Один з них визначає громадянське суспільство як сукупність та систему взаємодії активних, самостійних та компетентних в громадських питаннях соціальних груп для просування та відстоювання власних інтересів. Така активність, компетентність є наслідком об'єктивного інформування громадян засобами масової інформації. Важливо зазначити також наявність двостороннього зв'язку між рівнем розвитку громадянського суспільства та станом, у якому перебувають ЗМІ. З одного боку, преса, радіо, телебачення є необхідним інструментом, за допомогою якого встановлюється оптимальна рівновага між державою та групами активних громадян. З іншого – тільки в громадянському суспільстві існує свобода слова та незалежність ЗМІ.

Таким чином, зробивши аналіз впливу вітчизняних засобів масової інформації на процес становлення громадянського суспільства, можна дійти висновку, що діяльність ЗМІ з надання оперативної, всебічної та достовірної інформації дає можливість органам державної влади приймати виважені та адекватні рішення; якісне інформаційне забезпечення внутрішньої та зовнішньої політики держави створює передумови для її беззаперечної підтримки всіма громадянами держави, викликає у них довіру та розуміння, тим самим сприяючи формуванню основ громадянського суспільства.

Резюмуючи наведене вище, можна зазначити таке:

1. Засоби масової інформації не повинні бути кишеньковим пропагандистським придатком держави або впливових бізнесменів, а мають бути незалежними інституціями, призначеними для оперативного та об'єктивного висвітлення проблем суспільства;

2. Основною проблемою функціонування ЗМІ є їх регіональна та соціумна нерівнозначність: районні газети, місцеве телебачення не мають впливу на все суспільство; центральні періодичні видання, деякі телевізійні канали, як правило, знаходяться під впливом вищих органів державної влади, олігархів, які не є зацікавленими в об'єктивному висвітленні проблем громадськості;

3. Засоби масової інформації є найважливішим інструментом взаємодії між соціально активними громадянами та суспільством загалом.

Тому, для того щоб вітчизняні ЗМІ могли ефективно виконувати свою роль у формуванні громадянського суспільства держава на законодавчому рівні повинна забезпечити їхню правову та фінансову незалежність.

1. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>. 2. Вікентьев І. Л. Прийоми реклами і Public Relations / І. Л. Вікентьев. – Ч. І. – СПб., 1998. – 265 с. 3. Звіринців А. Б. Комунікаційний менеджмент : Робоча книга менеджера PR. – СПб. : СОЮЗ, 1997. – 192 с. 4. Королько В. Феномен політичної реклами : плюси і мінуси / В. Королько // Ефективна реклама. – 1998. – № 12. – С. 23–24.